

Дем'янова Ю.О.,
провідний бібліограф,
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв,
канд. філол. наук

Журнали відкритого доступу як інструмент підвищення наукометричних показників автора

Анотація

У статті розкривається роль журналів відкритого доступу у справі поширення результатів наукових пошуків українських учених та збільшення кількісних показників ефективності їх діяльності. Визначаються базові вимоги до журналу відкритого доступу, окреслюються шляхи підвищення індивідуального наукового рейтингу та міжнародного статусу науково-освітньої установи, що сприятимуть забезпеченню конкурентноспроможності вітчизняного наукового виробництва.

Ключові слова: відкритий доступ, наукометричні показники, наукометрична база, цитованість.

В останнє десятиріччя тема відкритого доступу активно обговорюється в колі науковців, бібліотекарів, педагогів та інших фахівців. Самий термін «відкритий доступ», як відомо, було запроваджено на Будапештській конференції 2002 року, відтоді його значення змінилося мало. Сьогодні під поняттям «відкритий доступ» до рецензованої наукової літератури розуміють «вільний доступ до неї через публічний Інтернет і право кожного користувача читати, завантажувати, копіювати, поширювати, друкувати, шукати або робити посилання на повнотекстові статті, здійснювати пошук роботами-індексаторами, вводити їх як дані в програмне забезпечення або використовувати для інших законних цілей за відсутності фінансових, правових і технічних перешкод за винятком тих, які регулюють доступ

власне до Інтернету» [8]. Проте, слід зауважити, ознакою української науки XXI ст. все-таки залишається її географічна ізолюваність та як наслідок – низька цитованість наукового доробку, низька конкурентноспроможність вітчизняного виробництва.

Отже, інтеграція вітчизняної науки у світову академічну спільноту є однією з найактуальніших проблем сьогодення. З метою підвищення авторитету українського науковця, забезпечення міжнародної співпраці та відкритого неупередженого наукового діалогу постановою Кабінету Міністрів України від 05.04.2012 р. № 318 [5] та розпорядженням Кабінету Міністрів від 08.10.2012 р. № 780-р [6] передбачено запровадити міжнародні критерії та механізми оцінювання діяльності наукових працівників. Також у процедурі атестації ВНЗ серед інших параметрів велике значення надається критеріям якості та ефективності наукової діяльності професорсько-викладацького складу закладу. Наказ МОНУ від 03.04.2012 № 399 «Про затвердження Порядку оцінки розвитку діяльності наукової установи» [2] передбачає оцінювання динаміки розвитку наукового потенціалу і результативності наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності установи за низкою критеріїв, серед яких зазначається і такий показник, як кількість статей у вітчизняних і закордонних наукових журналах, що входять до міжнародних баз даних. Таким чином, питання поширення наукових здобутків та збільшення авторитету українського науковця у світі набуває дедалі більшої актуальності.

Пропонована стаття має на меті визначити роль журналів відкритого доступу у поширенні наукового знання та окреслити шляхи підвищення наукометричних показників і міжнародного рейтингу українського дослідника. Для реалізації цієї мети також передбачено вивчення стану розроблення проблеми в науковій літературі, формулювання базових вимог до журналу відкритого доступу та визначення основних кроків у напрямку збільшення ефективності діяльності українських науковців, що пов'язана з публікацією у виданнях відкритого типу.

Сьогодні в центрі уваги вітчизняних та зарубіжних дослідників перебувають різні аспекти проблеми відкритого доступу до рецензованої наукової літератури. Зокрема, О.Чернобай та Ю.Аксенова розглядають можливості журналів відкритого доступу як нової моделі наукової комунікації та обґрунтовують роль університетської бібліотеки в її реалізації [9]. Роботи Т.Ярошенко присвячені визначенню переваг ідеї відкритого доступу як ефективного способу наукової комунікації на сучасному етапі [7]. Л.Бакуменко аналізує досвід зарубіжних та вітчизняних бібліотек з питань створення корпоративних інституційних електронних архівів (репозитаріїв), визначає перспективи їх розвитку в Україні [1]. У збірнику наукових праць Британської академії представлено різновекторні погляди науковців щодо ідеї відкритого доступу та можливості практичного вирішення проблем правового, політичного, культурного та технічного характеру, що з ним пов'язані [11]. М.Діаринг описує зміни, що відбуваються у видавничій практиці, та моделі забезпечення відкритого доступу [10]. Те саме питання є предметом обговорення на міжнародних конференціях, форумах, семінарах. Зокрема, в червні 2014 року в Копенгагені відбувся Європейський науковий форум (Euroscience Open Forum, ESOF 2014), на якому серед інших розглядалися питання відкритого доступу до наукових знань, у тому числі й відповідальності автора за результати своїх наукових пошуків [12]. Отже, останнім часом проблема відкритого доступу набула значної ваги у світовому масштабі й вимагає перегляду всієї концепції наукової комунікації, її модернізації задля забезпечення сучасних потреб науковців та академічних установ у цілому.

На сьогодні в Україні існує 1753 фахові видання для публікації результатів кандидатських і докторських дисертаційних робіт [4]. Більшість з них видаються невеликим накладом і підтримують традиційний паперовий формат. Це значно знижує можливості українських авторів у поширенні своїх наукових здобутків, а отже, і популярність, авторитет самих науковців, світовий імідж української науки. Для того, щоб бути визнаним як

авторитетне, високоякісне джерело інформації, журнал має бути легкодоступним. На нашу думку, перехід наукового журналу в режим відкритого доступу – вкрай необхідний крок, що дозволить значно підвищити індекс його цитування, а отже, і осмисленість, відповідальність та продуктивність роботи науковців, що публікують результати своїх досліджень у такому журналі.

Основними вимогами до електронної версії наукового журналу є наявність інформації про галузь і проблематику журналу, його засновника та видавця, членів редколегії із зазначенням регалій та місця роботи, наявність контактної інформації. На сайті мають бути чітко представлені положення про політику розділів журналу, редакційна політика та публікаційна етика, максимально висвітлений процес подання статті та її рецензування. Також обов'язково прописуються положення про авторські права та конфіденційність. Сайт має надавати вільний доступ до повнотекстових статей авторів, подавати анотації, ключові слова, список літератури рідною та іноземною (іноземними) мовами. Бажано, щоб технологічна платформа такого електронного журналу надавала можливість здійснювати пошук за автором, назвою, номером журналу, розміщувати новини, вести діалог та підтримувати весь життєвий цикл журналу від подання статті автором до її публікації, забезпечувати можливість відстеження статусу поданого в редакцію матеріалу. Інтерфейс користувача повинен забезпечити наочність та зрозумілість представлення структури розміщеної на ньому інформації та швидкий логічний перехід між розділами та підрозділами сайту. Такі вимоги мають на меті вивести українські фахові видання на міжнародний рівень та відповідати високим світовим стандартам, а також полегшити аналітичну роботу, що стосується сфери бібліометрії та наукометрії.

Як уже згадувалося вище, вагомими показниками ефективності наукової діяльності є публікаційна активність та індекс цитувань науковців, що дозволяють об'єктивно визначати рівень, значущість, популярність їх наукових досліджень. Результативність роботи науковця оцінюється головно

за якісними та кількісними показниками. Якісні параметри базуються на висновках експертів, коли як кількісні оцінки засновані на інформації про загальну кількість публікацій; показники цитованості; індекс Гірша; імпакт-фактор наукового журналу, у якому опубліковані роботи; кількість отриманих вітчизняних та міжнародних грантів, стипендій, премій, участь у роботі редколегій наукових журналів і т.ін.

Із зазначених вище останнім часом найбільший інтерес становлять наукометричні показники. Міжнародна практика наукометричних досліджень спирається на використання міжнародних баз даних, оснащених інструментами для відстеження цитованості статей, опублікованих у наукових виданнях, що до них (баз) входять. Згідно з даними сайту «Наука України в дзеркалі наукометричної бази даних SciVerse Scopus» [3] на 18.04.2014, рейтинговий список налічує 118 вишів України, серед них найвищі показники цитованості мають Київський національний університет імені Тараса Шевченка (індекс Гірша становить 65) – перша позиція; Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна (індекс Гірша становить 50) – третя позиція; Львівський національний університет імені Івана Франка (індекс Гірша становить 41) – третя позиція. Про що це свідчить? По-перше, про відповідний статус освітньо-наукової установи, що бере активну участь у реалізації державної та світової наукової та науково-технічної політики. По-друге – про результативність та вагомість для міжнародної спільноти результатів наукових пошуків професорсько-викладацького складу цих закладів.

Отже, завдання якнайширшого представлення результатів наукових досліджень працівників українських вишів у сучасному світовому форматі постає як пріоритетне. Реалізації цього завдання, на нашу думку, сприятимуть кроки, спрямовані на:

- вмотивування та заохочення професорсько-викладацького складу до публікації в авторитетних міжнародних виданнях, які мають високі

наукометричні показники (як індивідуального автора, так і у співавторстві із зарубіжним колегою);

- збільшення обсягу та якості англomовної наукової продукції вищих навчальних закладів, покращення якості підготовки наукових журналів вишу у відповідності до вимог міжнародних наукометричних баз з метою подальшого їх включення до цих баз;

- розвиток інституційної політики щодо вільного доступу до повних текстів відрецензованих наукових робіт працівників закладу;

- забезпечення оприлюднення показників публікаційної активності професорсько-викладацького складу вишу;

- формування атмосфери наукової відкритості, демократичності, чесності; підвищення особистої відповідальності за результати наукових досліджень; суворе дотримання норм наукової етики; протидію фальсифікації наукових ідей; утвердження високого наукового іміджу українського науковця.

При цьому авторіві, який прагне максимальної цитованості своїх праць та збільшення наукового рейтингу, варто стати на шлях:

- вивчення актуальних питань міжнародної проблематики, підвищення рівня теоретичної/практичної значущості дослідження для міжнародної наукової спільноти;

- публікації у високорейтингових міжнародних виданнях, що входять до світових наукометричних баз, самоархівування;

- підвищення якості публікацій відповідно до міжнародних стандартів, якості англomовних анотацій та оформлення пристатейних списків літератури (адже це єдине джерело, що дозволяє міжнародній аудиторії скласти враження про рівень наукової роботи її автора);

- збільшення інформативності та змістовності назви наукової статті, анотації та ключових слів;

- цитування робіт науковців, які мають високі наукометричні показники, у своїй публікації;

- збільшення кількості посилань на власні роботи (самоцититування);
- створення персональної сторінки, яка відображає професійну діяльність науковця (наприклад, у мережі Ukrainian Scientists Worldwide), реєстрація у відкритих реєстрах та встановлення унікального ідентифікатора науковця (наприклад, Researcher ID, ORCID та ін.);
- підвищення рівня міжнародної наукової комунікації, участь у вебінарах, конференціях, форумах, ведення наукових блогів, розширення наукових зв'язків та діалогів.

Усе це в сукупності сприятиме виведенню українського науковця на міжнародний рівень, збільшить показники цитованості його робіт та забезпечить визнання міжнародною науковою спільнотою. При цьому журнали відкритого доступу відіграють визначальну роль у справі поширення результатів наукових досліджень індивідуальних авторів, а отже, безпосередньо впливають на збільшення кількісних показників ефективності їх діяльності, надають реальну картину якості наукової роботи, що провадиться в науково-освітніх та дослідницьких установах, сприяють збільшенню їх соціально-наукової ролі. Актуальність заторкуваної в нашій роботі проблеми, звичайно, не вичерпується викладеним тут матеріалом, адже процес забезпечення відкритості, доступності, затребуваності результатів наукових досліджень вітчизняних науковців є тривалим і передбачає осучаснення моделі наукової комунікації, поширення прогресивного досвіду зарубіжних колег в Україні, а також розв'язання низки дотичних до цього питань – від технічних до етично-правових.

ДЖЕРЕЛА

1. Бакуменко Л. Корпоративні інституціональні репозитарії бібліотек вищих навчальних закладів: відкритий доступ до наукових публікацій / Л. Бакуменко // Вісник книжкової палати. – 2012. – №10. – С. 18–22.

2. Наказ МОНУ від 03.04.2012 № 399 «Про затвердження Порядку оцінки розвитку діяльності наукової установи». – Режим доступу: <http://www.budapestopenaccessinitiative.org/boai-10-recommendations>

3. Наука України в дзеркалі наукометричної бази даних SciVerse Scopus. – Режим доступу: <http://jsi.net.ua/scopus/>
4. Перелік наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/563/perelik-naukovikh-fakhovikh-vidan/6797/>
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2012 р. № 318. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/newsnpd?fromDate=31.07.2005&npdList_stind=4661
6. Розпорядженням Кабінету Міністрів від 08.10.2012 р. № 780-р. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/780-2012-%D1%80>
7. Ярошенко Т. Зелений шлях відкритого доступу. Репозитарії та їх роль у науковій комунікації: перші двадцять років / Т. Ярошенко. – Бібліотечний вісник. – 2011. – №5. – С.3-10.
8. Budapest Open Access Initiative. – Mode of access: <http://www.budapestopenaccessinitiative.org/boai-10-recommendations>
9. Chernobay O.V. Resources of open access as a tool for formation of scientific rating of scientists / O.V. Chernobay, O.Yu. Aksenova // Science and Transport Progress. Bulletin of Dnipropetrovsk National University of Railway Transport. – 2013. – № 6. – P.168-174.
10. Dearing Matthew T. The Rise Of Open Access Scientific Publishing. Available at: http://www.science20.com/dynamic_patterns_research_journal/rise_open_access_scientific_publishing-86745
11. Debating Open Access / N. Vincent, C.Wickham (eds). – London: British Academy, 2013. Available at: http://issuu.com/thebritishacademy/docs/debating_open_access-ed_vincent_and#
12. ESOF2014 EuroScience Open Forum. – Mode of access: <https://esof2014.pathable.com/>

REFERENCES

1. Bakumenko L. Korporatyvni instytutsionalni repozytarii bibliotek vyshchych navchalnykh zakladiv: vidkryti dostup do naukovykh publikatsii / L. Bakumenko // Visnyk knyzhkovoï palaty. – 2012. – №10. – S. 18–22.
2. Nakaz MONU vid 03.04.2012 № 399 «Pro zatverdzhennia Poriadku otsinky rozvytku diialnosti naukovoi ustanovy». – Rezhym dostupu: <http://www.budapestopenaccessinitiative.org/boai-10-recommendations>
3. Nauka Ukrainy v dzerkali naukometrychnoi bazy danykh SciVerse Scopus. – Rezhym dostupu: <http://jsi.net.ua/scopus/>
4. Perelik naukovykh fakhovykh vydan Ukrainy, v yakykh mozhut publikuvatysia rezultaty dysertatsiinykh robit na zdobuttia naukovykh stupeniv doktora i kandydata nauk. – Rezhym dostupu: <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/563/perelik-naukovikh-fakhovikh-vidan/6797/>
5. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 05.04.2012 r. № 318. – Rezhym dostupu: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/newsnpd?fromDate=31.07.2005&npdList_stind=4661
6. Rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv vid 08.10.2012 r. № 780-r. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/780-2012-%D1%80>
7. Yaroshenko T. Zeleni shliakh vidkrytoho dostupu. Repozytarii ta yikh rol u naukovi komunikatsii: pershi dvadtsiat rokiv / T. Yaroshenko. – Bibliotechnyi visnyk. – 2011. – №5. – S.3-10.
8. Budapest Open Access Initiative. – Mode of access: <http://www.budapestopenaccessinitiative.org/boai-10-recommendations>
9. Chernobay O.V. Resources of open access as a tool for formation of scientific rating of scientists / O.V. Chernobay, O.Yu. Aksenova // Science and Transport Progress. Bulletin of Dnipropetrovsk National University of Railway Transport. – 2013. – № 6. – P.168-174.

10. Dearing Matthew T. The Rise Of Open Access Scientific Publishing. Available at: http://www.science20.com/dynamic_patterns_research_journal/rise_open_access_scientific_publishing-86745

11. Debating Open Access / N. Vincent, C.Wickham (eds). – London: British Academy, 2013. Available at: http://issuu.com/thebritishacademy/docs/debating_open_access-ed_vincent_and#

12. ESOF2014 EuroScience Open Forum. – Mode of access: <https://esof2014.pathable.com/>

В статье раскрывается роль журналов открытого доступа для распространения результатов научных поисков украинских исследователей и увеличения количественных показателей эффективности их деятельности. Определяются базовые требования к журналам открытого доступа, определяются пути повышения индивидуального научного рейтинга и международного статуса научно-образовательного учреждения, которые будут способствовать обеспечению конкурентоспособности отечественного научного производства.

Ключевые слова: открытый доступ, наукометрические показатели, наукометрическая база, цитируемость.

The article reveals the role of open access journals in the process of dissemination of the scientific findings of the Ukrainian researchers in order to increase the quantitative indicators of the efficiency of their scientific activities. Also specified are the basic requirements for open access journals, and the ways to improve the individual academic rating and international status of scientific and educational institutions are identified, which will contribute to the competitiveness of the national scientific product.

Keywords: open access, scientometric indicators, scientometric database, citation.